

Новітня історія України

Т. Г. Бобко

ВПЛИВ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ НА ПОШИРЕННЯ ПІЗНЬОПРОТЕСТАНТСЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ

Активізація пізньопротестантського руху в сучасному релігійному просторі, значна включеність протестантів у суспільне життя актуалізує вивчення духовних аспектів вітчизняної історії.

Звернення до вивчення впливу Першої світової війни, зокрема на поширення пізнього протестантизму актуальне також у зв'язку з відзначенням в цьому році 90-ліття після закінчення війни.

На необхідність розгляду даного питання вказує і відсутність спеціальних досліджень з даної проблеми, хоча на сьогодні в історіографії існують багаточисельні напрацювання з питань становлення українських земель періоду Першої світової війни. Я. Грицак [1], О. Реєнт [2; 3], О. Сердюк [3], Ф. Турченко [4], Г. Турченко [4; 5] довели, що Перша світова війна стала найбільшим вторгненням модерного світу в українське суспільство.

У загальних виданнях питання впливу Першої світової війни на розвиток євангельських течій побіжно згадувалося в контексті розгляду історії пізньопротестантських церков. Дослідники А. Клібанов [6, с.239], В. Любашенко [7, с.243-244], С. Савінський [8, с.309], Ю. Решетніков, С. Санніков [9, с.142-143] та інші передусім висвітлили посилення репресій проти протестантів в період війни, з'ясували негативне ставлення православної церкви до інакодумців.

Окремо слід відзначити нарис історії євангельсько-баптистського руху в Україні професора Г. Домашовця, в якому акцентовано увагу на можливості віруючих почути Євангеліє в таборах [10, с.206-207].

Поряд із загальними працями з історії церков необхідно виділити роботу І. Опрі, який розглядав становище пізньопротестантських громад на Правобережній Україні в 1900-1917 рр. Аналізуючи стосунки віруючих з органами влади, місіонерську діяльність на матеріалах окремого регіону, дослідник дійшов висновку, що "умови воєнного часу створювали сприятливий ґрунт для поширення протестантських ідей, але скористатися цим протестанти не могли внаслідок посилення утисків" [11, с.155].

В історіографії, як в радянській, так і в пострадянській (світській, конфесійній) вплив Першої світової війни на поширення євангельського віровчення не став предметом поглибленого та спеціального аналізу. Враховуючи історіографічні здобутки та використовуючи комплекс різновидових документів спробуємо з'ясувати це недостатньо досліджене та актуальне питання.

Встановити вплив Першої світової війни на поширення євангельського віровчення неможливо без з'ясування змін, що відбувалися в світогляді віруючих в цей період.

Німецький філософ К. Ясперс виділив життєві ситуації, в яких найбільше зазнає змін світогляд людини. Головними "межевими ситуаціями" вчений назвав смерть, страждання, боротьбу, хворобу, втрату. Саме в такому важкому становищі можна вирватися з буденності. В повсякденному житті людина сконцентрувала свою увагу на вирішенні побутових проблем та не замислюється над сенсом свого життя, відчуває себе досить безпечно і вважає своє буття істинним існуванням. "Межеві ситуації" вказують людині на катастрофу [12, с.377-389].

Перша світова війна принесла і смерть, і хворобу, і страждання. Внаслідок цього неминуче виникло питання: що робити людині в умовах приреченості? Лідер євангельських християн початку ХХ ст. І. Проханов в автобіографії, підсумовуючи свої спостереження, досить влучно відповів на це запитання: "...Під час страждань і труднощів людина починає думати про Бога, починає звертатися до Нього і молитися Йому. Страждання принесли руському народу усвідомлення того, що важко жити без Бога, і серця багатьох інстинктивно почали шукати Бога і наближатися до Нього. Таким чином вони були готові до прийняття Євангельського послання... Істиною, що зло перетворилося на добро для тих, хто возлюбив Його і кого Він возлюбив" [13, с.236-237].

Для ілюстрації посилення релігійності людини, що перебувала на війні, процитуємо листи з фронту. В своїх мемуарах селянин з села Велика Білозерка Мелітопольського повіту Катеринославської губернії Василь Рубель подає уривки з листів брата Андрія, що перебував на війні з літа 1915 р. до 25 вересня 1916 р. В кожному своєму листі до батьків та сестри він згадував Бога, висловлював сподівання тільки на Господа і постійно просив молитися за нього [14, с.159-179].

В листі від 10 червня А. Рубель написав, що якщо він переживе війну, то буде "великий герой і щаслива людина" [14, с.169].

Показові його роздуми щодо війни та Бога в листі від 23 серпня 1916 р.: "Видно така наша доля, що прийшлося бути в боях... Прошу і вас братки і сестриці, молитися за мене, щоб господь допоміг подолати ворога і з перемогою повернутися додому. Але знайте, що мені найменовано, від того не втечу, і чому суджено тому і бути. Війна – це божя кара; і потрібно просити господа, щоб він простив нас і визволив від неї" [14, с. 175].

Війна значно вплинула на релігійність людей, що відобразилося в шуканні ними Бога, в установленні більш близьких стосунків з Богом, в прагненні пізнати Божий задум. Людині щодня загрожувала смерть, тому питання порятунку душі набуло актуальності.

Ломка світоглядних установок – це досить болісний процес, людина не охоче відмовляється від традиційних духовних орієнтирів. Війна ж не тільки виявилася засобом для посилення релігійності, але вона стала чинником, який суттєво вплинув на зміну конфесійної приналежності.

Війна призвела до руху значної кількості людей. Євангельські християни отримали можливість спілкуватися з людьми з різних регіонів України, з різноманітними світоглядними переконаннями. Вони зазвичай продовжували читати Біблію, молились, співали в казармах і тим самим невимушено звертали на себе увагу інших солдат. Окрім того за можливістю солдати-протестанти намагалися відвідувати зібрання. Унтер-офіцер Янгиленко доповідав 26 вересня 1916 р. помічникові начальника Волинського Губернського жандармського управління, що баптистські зібрання в селі Холостне Житомирського повіту відвідували солдати 434-ї Подільської пішої дружини, котрі охороняли залізницю Коростень-Житомир. Поліцейський також відзначив, що з Житомира до села Холостне на проповідь приїжджав військовослужбовець М. Стесюк [11, с.155]. Повертаюся в казарми віруючі як правило обговорювали почуте на служінні, і тим самим поширювали євангельські ідеї.

Частина віруючих-протестантів, мобілізованих до армії, відмовлялася від прийняття військової присяги, від використання зброї, посиляючись на релігійні погляди [15, арк.178, 188, 208, 253, 258]. Дослідник І. Опря, на прикладі типової долі одного із солдатів, яскраво показав, що навіть усвідомлення суворого покарання анітрохи не могло зламати переконань протестанта. О. Скориченко походив з села Копієвате Канівського повіту Київської губернії. З початком Першої світової війни його мобілізували до армії, але на фронті він відмовився стріляти в німців, мотивуючи свою поведінку релігійними почуттями. Влада розцінила його позицію як зраду Батьківщині. Проте навіть у в'язниці О. Скориченко не відмовився від своїх релігійних поглядів, про що промовисто свідчить його лист до батьків від 7 листопада 1915 р. У ньому він просив пробачення в батьків за свій вчинок і наголошував на тому, що як справжній християнин не може вбивати людей, оскільки це суперечило б вченню Ісуса Христа [11, с.70-71].

Подібна поведінка протестантів на фронті не могла не викликати резонанс. Намагання протестантів в будь-якій ситуації дотримуватися євангельського віровчення для інших солдат виявилось показовим прикладом незламної віри і непрямим засобом євангелізації.

Ще одним джерелом поширення євангельського віровчення стала діяльність книгонош, серед яких чимало було протестантів. Вони розносили духовну літературу у військових частинах, госпіталях. Їх спілкування з солдатами мало позитивні наслідки в справі поширення протестантизму [15, арк.108-119]. Для припинення впливу книгонош на свідомість солдатів владні структури відреагували на вищому державному рівні. В указі Міністра внутрішніх справ від 18 травня 1916 р. наказувалося встановити нагляд за діяльністю книгонош, визначити їх віросповідання та "ставлення до сектантського руху" [15, арк.106 а].

Полонені українці, перебуваючи в Німеччині, мали можливість почути євангельську звістку. Німецький уряд дозволив баптистським місіям говорити полоненим проповіді, поширювати Святе Писання. Професор Г. Домашовець встановив, що масовим розповсюдженням літератури з духовної тематики займалися баптисти з "Християнського трактатного товариства". В 1918-1920 рр. в 36 таборах в Німеччині проповідували Мартин Шмідт, Давид Бекер, Абрагам Браун й інші. Окрім того серед полонених було чимало протестантів, що поширювали Євангеліє. В таборах організовувалися громади, до яких приєдналися кілька тисяч чоловік [10, с.207].

В результаті почутого, спілкування з протестантами частина солдатів, які поверталися після війни, починали проповідувати Євангеліє в своїх селах. Тим самим вони сприяли організації нових громад в тих місцях, де люди ніколи не мали можливість чути євангельське віровчення.

У такий спосіб поширювалося євангельське віровчення по всій території України. Мешканці з села Ніделково Савранського району на Одещині повернулися з німецького полону додому із прийняттям протестантського віровчення. В спілкуванні односельчани переймали від них євангельські ідеї. В результаті утворилися громади церкви євангельських християн в Ніделково, Гольмі, Пасат [16, с.8-12].

Поширення євангельського віровчення колишніми солдатами поклало початок заснування баптистської церкви в селі Раків-Ліс Камінь-Каширського району на Волині. В 1920 році прибув солдат на ім'я Арсень з полону в село Довга Нива. Про його повернення, що стало вирішальним для духовного життя односельчан та навколишніх сіл, саме так згадували в майбутній церкві: "Повернувся малограмотним, але приніс з собою невелику книжечку, яка називалась Євангеліє та пісенника" [17].

Посіяне євангельське вчення серед полонених українців, якщо не зразу давало результати, то проявлялося пізніше в 1920-ті рр. Цю тезу проілюструємо звернувшись до історії заснування на початку 1920-х рр. однієї з баптистських громад на Волині. В селі Левкові вже діяла баптистська громада. Одного дня прибуває до цього села мешканець із села Млинища і розповідає, що один із його односельчан, який рік тому повернувся з німецького полону, тяжкохворий, і "просить привезти йому пресвітера, а ми навіть і не знаємо, що це за слово пресвітер" [18, с.27]. Місцевий коваль відвів левковського мешканця до пастиря Пилипа Григоровича Косолапова. Пастир зразу ж погодився поїхати до хворого. По всьому селу розійшлася новина: "Степан привіз якогось пресвітера" [18, с.27]. Коли хворому сповістили, що до нього йде пресвітер, то він заспівав: "Христос воскрес із мертвих" [18, с.27]. Косолапов молився над ним і запевнив, що Господь дасть йому здоров'я, якщо він буде сам вірувати. Незабаром хворий одужав, а після цього випадку в селі кілька родин увірували. Пізніше вже утворилися велика громада на чолі з тим хворим, що вперше почув євангельське віровчення будучи в німецькому полоні [18, с.27-28].

Війна створила умови для того, щоб українці, зокрема з Півдня, інших регіонів опинилися на Правобережжі і побачили, що в деяких місцях проповіді виголошуються протестантами українською мовою. Це теж виявилось одним із чинників поширення протестантизму. Православна церква мовою богослужіння визнавала лише церковнослов'янську або російську. В більшій своїй частині зрусифіковане православне духовенство не могло задовольнити потреби мирян, що прагнули служіння українською мовою. Використання в церковному вжитку протестантами рідної мови відповідало інтересам віруючих, які прагнули читати Біблію українською мовою та шукали більш близьких відносин з Богом.

В історіографії наголошується на досить негативному впливі репресивної політики російської влади по відношенню до протестантів в період Першої світової війни. Дійсно початок Першої світової війни ознаменував суттєві обмеження діяльності пізньопротестантських церков. Влада розпочала наступ на громади, інкримінувавши їм шпигунство на користь Німеччини. Владні інституції розробили ряд урядових розпоряджень, інструкцій, націлених фактично на ліквідацію мережі церков [11, с.29].

Виконання цих урядових вказівок обернулося численним закриттям громад по всій території України, що знаходилася під юрисдикцією Російської імперії. Наприклад, в 1914 р. під приводом боротьби з німецькими впливами були зачинені всі євангельсько-баптистські церкви в Одесі, а керівників громад відправлено у заслання до Західного Сибіру [19].

З 1916 по листопад 1917 р. внаслідок заборони віруючі церкви євангельських християн не проводили богослужіння в молитовному будинку в Херсоні [20].

Подібні утиски спостерігалися і в інших регіонах України. З початком Першої світової війни на Правобережжі набули поширення такі форми боротьби з сектантством як арешт пресвітерів і мобілізація їх у діючу армію [11, с.154].

Репресії значно вплинули на інституційний устрій церков, на людські долі, але не припинили духовного спілкування між віруючими. Переслідування лише зміцнили віру протестантів.

Специфіка протестантського віросповідання – відсутність ікон, право кожної людини на читання та тлумачення Біблії, визнання присутності Бога в душі людини, – уможливила продовження служіння поза межами молитовного будинку, без керівників громад. Віруючі стали більш згуртованими, не втрачали жодної можливості для проведення бесід та служіння по домівках. Наприклад, в Харкові саме в роки Першої світової війни спостерігалось зближення членів церкви з різних громад євангельських християн.

В період війни наступив новий етап у взаємовідносинах між членами різних громад, оскільки в довоєнні роки ці відносини відзначалися деякою напруженістю, навіть заборонялося одружуватися з представниками інших громад.

Духовне спілкування між віруючими продовжувалося і всупереч політиці російської влади. Коли пастиря громади заарештували, віруючі за можливістю обирали собі нового. Демократичні принципи інституційного устрою протестантських церков дозволяли віруючим оперативно реагувати на будь-які проблемні питання, пов'язані з організацією служіння. Віруючим не доводилося чекати призначення служителя, як, наприклад, православним мирянам.

Із зміною політичної ситуації в Російській імперії, із отриманням дозволу на проведення служіння, поверненням пастирів та віруючих із заслання почався новий етап у розвитку пізньопротестантського руху. Перехід на новий етап став можливим і завдяки тому, що церква була загартована у складній військово-політичній ситуації, в протистоянні інакомислячим та офіційній владі.

Таким чином, Перша світова війна не тільки активізувала національне питання, революційні та соціальні рухи, вона виявилася значним вторгненням у православний світогляд людини. Вона по-

ставила на перший план шукання та розуміння Бога, внутрішню віру над виконанням обрядів. Війна вказала на вагоме місце протестантизму в релігійному просторі. Зрушення в релігійній свідомості людей під час війни визначили основні тенденції подальшого розвитку церковного життя в Україні. Саме процеси різнопланового характеру (духовні, соціальні, державні, церковні) періоду війни обумовили швидке зростання пізньопротестантських громад в 1920-х рр.

Джерела та література

1. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX - XX ст. – К., 1996.
2. Реєнт О.П. Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.). – К., 2003.
3. Реєнт О.П., Сердюк О.В. Перша світова війна і Україна. – К., 2004.
4. Турченко Ф.Г., Турченко Г.Ф. Південна Україна: модернізація, світова війна, революція (кінець XIX ст. – 1921 р.): Історичні нариси. – К., 2003.
5. Турченко Г.Ф. Південна Україна на зламі епох (1914-1922 рр.). – Запоріжжя, 2005.
6. Клибанов А.И. История религиозного сектантства в России (60-е годы XIX в. – 1917 г.). – М., 1965.
7. Любашенко В.І. Історія протестантизму в Україні: Курс лекцій. – Львів, 1995.
8. Савинский С.Н. История евангельских христиан-баптистов Украины, России, Белоруссии (1867 – 1917). – СПб., 1999.
9. Решетников Ю., Санников С. Обзор истории евангельско-баптистского братства в Украине. – Одесса, 2000.
10. Домашовець Г. Нарис історії Української евангельсько-баптистської церкви. – Ірвінг; Торонто, 1967.
11. Опря І.А. Становище та діяльність пізньопротестантських громад Правобережної України (1900–1917 рр.): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01. – Кам'янець-Подільський, 2006.
12. Ясперс К. Смысл и назначение истории. – М., 1991.
13. В котле России. 1869-1933. Автобиография И.С. Проханова. – Chicago, 1992.
14. Джерела з історії Південної України. Т. 5. // Мемуари та щоденники / Упорядники: А. Бойко, С. Плохій / Передмови: С. Плохій, А. Бойко, В. Чоп, В. Мільчев. – Запоріжжя, 2005. – Кн. 1. – Ч. 1.
15. Державний архів Чернігівської губернії. – Ф. 127. – Оп. 1. – Спр. 15184 // CD "История Евангельского движения в Евразии: Материалы и документы (3.0)". – Одесса, 2003. – E:\files\mainframe.html
16. Котляков Н. Гольма. – Ровно, 2004.
17. Коротка історія християнської Церкви села Раків-Ліс Камінь-Каширського району на Волині // www.e-aaa.org.
18. Грищенко-Меленевский Я.П. История возникновения евангельских христиан-баптистов в Житомирской области УССР. 1876-1981 г. // www.e-aaa.org.
19. Высоцкий Н.И. Одесская церковь // www.e-aaa.org.
20. Григорьев И. Обзор материалов по истории евангельско-баптистского движения в г. Херсоне. - Щорс, 2003. – Ч. 1 // CD "История Евангельского движения в Евразии: Материалы и документы (4.0)". – Одесса, 2005. – E:\files\mainframe.html

Summary

The article analyzed the influence of the First World War on widening of late Protestant movement in Ukraine. The considerable invasion of the First World War in world outlook of a person was established. It has been shown how the processes of diverse character (spiritual, social, state, church) of war's periods were specified considerable widening of gospel and broadening of late Protestant communities.

В. С. Гвоздик

ПОЛІТИЧНІ РЕЗУЛЬТАТИ ВИБОРІВ ДО УКРАЇНСЬКИХ УСТАНОВЧИХ ЗБОРІВ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ ЗА ДОБИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Політичні події останніх років свідчать, що без глибокого реформування інститутів представницької демократії, до яких належить і Верховна Рада, Україна не має шансів стати сучасною демократичною європейською державою, в якій би економічні інтереси і політична воля виборців максимально враховувались в повсякденному житті. Тим більше, що шлях до демократії в нашій державі у XX – на початку XXI ст. був досить складний і тернистий. Свідченням цьому є історія виборів до Українських Установчих зборів за доби Центральної Ради, коли український народ та його політична еліта змушені були вибирати між парламентською демократією західного типу та радянською владою більшовицького зразка.

Слід зазначити, що висвітлення зазначених альтернатив політичного розвитку України після повалення самодержавства в Росії в 1917 році в історичній науці протягом майже цілого століття, в угоду більшовицькій політичній доцільності, було досить нерівномірним. Так, про боротьбу за „владу Рад” в Україні написано сотні статей і монографій, захищено десятки кандидатських і докторських дисертацій, тоді як про вибори до Української конституанти, яка б мала б вивести наш народ на